

אל האל"ף של המלה הזעירה "אין" שבצידה¹; ועוד ייתכן, שהמעתיק, או המדפיס, שהשמיט "אם" בפסיקתא רבתי עשה כך בכוונה, משום שקרא את המלה הקודמת: אינך. וחשב שהמשך הדרשה "אין אתה וכו'" מכוון כנגד "אינך", כלומר אינך: "אין אתה וכו'" וממילא ראה את המלה "אם" שבאמצע כמיותרת והשמיטה. מכל זה יוצא שהנוסחא המקורית של הדרשה היתה כנראה: אינך אם אין אתה עומד במימך, זאת אומרת: נוסחת מדרש הגדול היא הנוסחא המקורית, פרט למלה "אינו" שנפלה בה טעות.

עכשיו אביא חומר העלול להפיץ אור על המלה המעורפלת "אינך". בויקרא רבה, לג, ב נאמר: "ויאמר ה' הגני שם אנך², א"ר יהודה ב"ר סימון, היורה הזו אין מעמידה אלא נכה כך אמר הקב"ה אנככם אני ביסורין בעולם הזה אבל לע"ל לא אוסיף עוד עבור לו". אין ספק שבמקום "נכה" צ"ל: אנכה, ונשמטה האל"ף במקרה בשל קרבתה של אל"ף אחרת בסוף "אלא", ו"א: Homoioteleuton כאן, וכן אומר המעריך בערך נכה: "פי" אנך שלה וכ"מ בס' כתיבת יד אנאכה"³. במקום "אנככם" צ"ל: אונככם, לפי הגי' "אונככם" (ברור שצ"ל: אונככם) בכ"י ויקרא רבה במוזיאון הבריטי⁴. המאמר מובא מויקרא רבה בילקוט המכירי, עמוס, עמ' 63: "אמ"ר יהודה בר סימון מה היורה אין מעמידה אלא אונכה כך אמ' ה' אנככם אני ביסורין בעולם הזה אבל לעתיד לבא לא אוסיף עוד עבור לו". כאן יש לנו הגי' הנכונה "אונככם", אבל הגי' "אונכה" חשודה קצת בעיני, ומשער אני שהוכנסה הוי"ו לתוך המלה "אנכה", כדי להתאימה ל"אונככם" ברם, אין להוציא מכלל האפשרות "שאונכה" היא ג' אבטנטית או שהוי"ו היא יו"ד מוארכת מגי' מקורית: אינכה⁵. הרי בידנו צורת השם אנך, או אונך או אינך, וצורת הפועל אנך בבניין קל, אבל עדיין אין בידנו פירושם, וכדאי להביא כאן את דברי ר' שאול ליברמן ב"תוספת ראשונים", חלק ג, עמ' 32, בעניין "כלים הטהורים שאנכן באנך הטמא טהורין העושה כלים מן האנך הטמא טמאין"; אומר הוא שם, בין השאר, דברים אלו: "והנה המלונים פירשו אנך — $\delta\gamma\upsilon\lambda\omicron\varsigma$ (יותר נכון לדעתי — $\delta\gamma\upsilon\lambda\omicron\varsigma$), אבל לא ידעתי איך

1. ואולי היה כתוב במקור שהשתמש בו המעתיק, או המדפיס, של פסיקתא רבתי: "אין אין", כלומר אין אין = אם אין, והוא קרא: אין אין וראה "אין" אחת כמיותרת והשמיטה. הכתיב "אין" במקום "אם" מצוי במקורות קדומים, ועיין ליברמן, "תוספת ראשונים", חלק א עמ' 117.
2. עמוס ז ח. גם ביפה תואר הגי' המבואה היא: אנאכה.
3. מקום התיבה "אנכה" או "אנאכה" נשאר חלק בכ"י זה. המעתיק כתב "ה" כאן ולא המשיך.
4. עי' מלון יאסטרוב, ערך אנך, אינך.

יתכן אנך טמא לפי זה, הרי כלי אבן אינם מקבלים טומאה לא מדאורייתא ולא מדרבנן. ובו"ר בהר לג, ב (כגי' הנכונה שבילקוט המכירי עמוס 23⁶): מה היורה אין מעמידה אלא אונכה כך אמ' הב"ה אונככם אני ביסורין בעולם הזה אבל לעתיד לבא לא אוסיף עוד. ומכאן משמע שהאנך היה מעמיד את היורה באופן כזה שבלעדיו לא היה עומד ומתקיים. ולפיכך נראה ברור ע"פ העניין שהאנך הוא מתכת וגם כאן עוסקים בטומאה ישנה של כלי מתכת. ואולי יש לפנינו המלה היוונית $\alpha\nu\chi\omega\sigma\epsilon\iota\varsigma$ $\alpha\nu\chi\omega\sigma\epsilon\iota\varsigma$, והיינו היתוך מחדש של כלי מתכת והוא ממש העניין שאנו עוסקים בו. וכשהכלי היה משתחק מרוב שימוש היו שופכים עליו ומצפים אותו במתכת חדשה. ולפיכך אומר המדרש הנ"ל: מה היורה אין מעמידה אלא אונכה וכו'. כלומר בלי האונך החדש לא היה היורה עומד, וביורה של מתכת עסקינן".

גם לאחר דברי ליברמן אין בידנו ההוראה המדויקת של השם אנך כאן, אבל נראים דבריו "שהאנך הוא מתכת", "וכשהכלי היה משתחק מרוב שימוש היו שופכים עליו ומצפים אותו במתכת חדשה", כלומר היו אונכים אותו בכך. ורואה אני להוסיף, שיורה שחוקה עלולה להתנקב פה ושם ואם כבר נתנקבה והמים שבתוכה דולפים דרך הנקב או הנקבים אונכים אותה אז באנך והיא עומדת שוב כתיקונה ומחזיקה את מימיה, וזוהי, לדעת, כוונת הדברים "היורה הזו אין מעמידה אלא אונכה"; ומשום שהיסורים מחזקים ומאששים את האדם בשמירת-הטוב ומחסנים אותו נגד החטא מדמה אותם ר' יהודה ב"ר סימון לאנך, והקב"ה המייסר הוא האונך ("אונככם אני ביסורין").

עכשיו יקל לנו להבין את דברי רשב"י בפסיקתא רבתי שם. כפי שביררתי למעלה הנוסחא הנכונה היא כנראה: "אנכי אינך אם אין אתה עומד במימך". "ברור שלפנינו כאן דרשה של המלה "אנכי" בכתוב "אנכי ה' אלהיך" במובן של הפועל אנך; הקב"ה אומר: אעשה אניכה אם אין אתה עומד במימך, כיורה מקולקלת ומנוקבת שאינה עומדת במימיה ואונכים אותה באנך, כדי להחזירה לתיקונה, כלומר איסר, אם אין אתה עומד בצדקתך. צורת "אינך" היא, כנראה, צורת הפועל אנך בעתיד, ואם כן צורה ארמית היא, כמו אימר מ"אמר" בארמית, ואולי השתמשו בה הרבה בארמית המדוברת ורשב"י לא שינה אותה לצורה עברית מפני ההרגל או משום שרצה להשאיר במלה את כל ארבע האותיות של "אנכי".⁷ נראה לי להניח, שבמלאכת האניכה היו

6. צ"ל: 63.

7. יש מקום לבעל-דין לחלוק ולומר, ש"אינך" היא צורה אלטרנאטיבית של "אנך" ואינה פועל; לי נראה שתחביר-המאמר דורש, שיהיה פועל כאן; בכל-אופן כוונת-הדרשה אינה שנויה במחלוקת.

משתמשים גם בפטיש או בכלי אחר להכאה או ללחיצת-רידוד, ומשום-כך האניכה משמשת משל ליסורים הבאים על האדם לתיקונו. על כל פנים, הכוונה המדויקת של דרשת רשב"י ברורה עכשיו; רק הביטוי "עומד במימך" זקוק, אולי, ליתר-בירור.

בבבא מציעא, מז, ע"ב נאמר: "מי שפרע מדור המבול וכו' הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדיבורו"; ברור שאין "עומד בדיבורו" אלא נאמן בדיבורו. כמו-כן מוצאים אנו "קיים" במובן של נאמן בברכה על הקשת "נאמן בבריתו וקיים במאמרו" (ברכות נט, א), שכן "קיים" מקביל כאן ל"נאמן" שלפניו. צריך איפוא לפרש "עומד במימך" נאמן במימך, קיים במימך. ומסתבר שהביטוי "עומד במימיו" מושאל לאדם ופירושו: קיים בטוב שבו, נאמן בצדקתו, אינו חוטא ומאבד את ישרותו, כשם שיורה טובה (או דוודים אחרים) עומדת במימיה, כלומר נאמנה בהחזקת מימיה ואינה מאבדת אותם דרך נקב או גקבים. זולאי אומר במאמרו הנ"ל, שהמליצה "עומד במימיו" מקורה "בציור הממשיל את התרבות למים: "אין מים אלא תורה", ו"מים הרעים" כינוי לתרבות רעה (אבות א, יא) ו"מימך אנו שותים" (חגיגה ג, א, ועוד) וכן "עומד במימיו" היינו דבק בתורתו ובתרבותו". צדק זולאי שבביטוי "עומד במימיו" המוסב על אדם יש למים משמעות ציורית-משלית, ואפשר לקבל דעתו שיש כאן בבואה של כינוי לתרבות ולתורה, אבל נעלם ממנו לפי שעה, ש"עומד במימיו" היא מליצה מושאלת לאדם שמקורה בדיבור הפשוט של אנשים פשוטים המשתמשים ביורות או במיכלי-מים אחרים בחיים היומיומיים.

אשר לדרשתו של ר' יהודה ב"ר סימון בויקרא רבה שם יש לציין עוד, שכנראה הוא לא חידש את דימוים של היסורים לאנך ולאניכה, שכן כבר מופיע דימוי זה בדרשתו של רשב"י ל"אנכי". ומשער אני, שדימוי נאה זה היה, אולי, ידוע לחכמים ממקורות שונים⁸, ור' יהודה ב"ר סימון השתמש במוכן לפניו לדרשה חדשה ל"הנני שם אנך".

8. בדברים אלו מתכוון אני לומר, שאין צורך בהנחה שר' יהודה ב"ר סימון ידע בהכרח את דרשת רשב"י ל"אנכי".

"מזוקר" והפיעל זיקר

בויקרא רבה, ה ה, מרגליות, עמ' קטז, אנו מוצאים מאמר זה: "הנה י"י מטלטלך טלטלה גבר (יש' כב, יז), טילטול אחר טילטול. טלטלה גבר, אמ' ר' שמואל בר נחמן כהדין תרנגולא דגלי מאתר לאתר מזוקר"¹. בהערות וביאורים שם אומר מרגליות: "אמ' ר' שמואל בר נחמן. ערוך, ערך זקר. ועיין רש"י ורד"ק ליש' כב, יז². ודורש גבר, תרנגול. — כהדין תרנגולא וכו'. כתרגול הזה שגולה ממקום למקום כשהוא מזוקר, כן ילך ממקום למקום בלא מנוחה. והגירסא "מזוקר" היא גם בערוך דפ"ר, ובערוך השלם העתיק עפ"י דפוסים מאוחרים "מזדקר", ולא ציין ח"נ כלל". אין ספק שהגירסה "מזוקר" היא הגירסה המקורית ולא הגירסה "מזדקר" המצויה רק בדפוסים המאוחרים של הערוך, אבל גם מרגליות, כשהוא בא לפרש את המלה הקשה "מזוקר", אומר: "כשהוא מזדקר", ופירוש פירושו הוא כנראה: כשהוא קופץ או מדלג, שהרי כך מפורש "מזדקר" כאן³ במלונים תלמודיים-מדרשים. ויש לשאול: מגיין שצריך לפרש "מזוקר" במשמעות של פועל פעיל? מלה זו, אם-כי היא באה בסוף מאמר ארמי, נראית עברית בצורתה, מפועל⁴, ומסתבר שהיא מתארת איזה מצב סביל מיוחד, שבו היה נתון שבנא הגולה, ושבזה היה דומה לתרגול, ומוטב שנודה שהוראתה סתומה עדיין. ברם, יש מאמר תמוה ביותר במקום אחר שלאחר בדיקה ובדק יהיה בו כדי לסייע לבירור הוראת "מזוקר" כאן.

בתנחומא סוף מסעי, בובר, עמ' 168, נאמר: "נבוכדנצר אף הוא⁵ הגלה שלש גליות מן שבט יהודה ובנימין, בראשונה הגלה יהויקים בשניה יהויכין,

1. עיין חילופי-נוסחאות שם.

2. רש"י ורד"ק מביאים שם: "כהדין תרנגולא דמטלטל מאתר לאתר", ואין "מזוקר" שם.

3. לפי הגירסה של הערוך בדפוסים המאוחרים; הגירסה "מזוקר" שבערוך דפוס ראשון אינה מובאת בשום מלון.

4. אפשר להציע שצורה ארמית לפנינו, כמו מסובר בחולם, אבל בניין זה בארמית נדיר קצת ואין לזהותו כאן בלא ראיה.

5. זהו המשך למה שנאמר שם תחילה, שסנחריב הגלה שלוש גליות.